

De mythe rond de Statenvertaling over de invloed op het Standaardnederlands

Een wijdverbreide gedachte is dat de Statenvertaling grote invloed heeft uitgeoefend op de vorming van het Standaardnederlands. Maar dat klopt niet. Waar komt deze misvatting vandaan en waarom is hij zo hardnekkig?

Opinie

Hans Beelen en
Nicoline van der Sijs

Dit jaar vierhonderd jaar geleden, in 1618, verleende de Synode van Dordrecht de opdracht tot het maken van een Nederlandse Bijbelvertaling. Na decennia van voorbereiding zag de officiële Bijbelvertaling in 1637 het licht.

Van tijdgenoten kreeg de Statenvertaling veel lof, omdat de vertaling was gebaseerd op de oorspronkelijke brontalen. Toch was er van meet af aan ook kritiek. De dichter Jacob Westerbeaen (1599-1670) klaagde in de voorrede van zijn psalmberijming uit 1655 dat de vertaling te letterlijk was. Ook werd opgemerkt dat de spelling onregelmatig was. In de tweede druk, uit 1657, werd dat laatste verholpen.

Tegenwoordig wordt veelal aangenomen dat de Statenvertaling grote invloed heeft uitgeoefend op de vorming van het Standaardnederlands. Dit is echter een mythe. Uit onderzoek is al geruime tijd bekend dat deze vertaling geen invloed op de spelling van het Nederlands heeft gehad en nauwelijks op de grammatica: alleen in de gevallen dat de Statenvertalers met hun tijd meegingen bleven hun keuzes bewaard. Bijvoorbeeld in het verschil tussen *mij* als persoonlijk voornaamwoord en *mijn* als bezittelijk voornaamwoord.

Meestal echter kozen de Statenvertalers voor verouderde vormen: zo gebruikten ze *haer* als bezittelijk voornaamwoord meervoud voor alle geslachten, terwijl tijdgenoten al een verschil maakten tussen haar en hun – zoals wij nog steeds doen.

Mythevorming

Wanneer is de mythe dat de Statenvertaling aan de bron ligt van het Standaardnederlands eigenlijk ontstaan? In de zeventiende en achttiende eeuw bestond dat idee nog niet. Slechts één taalkundige pleitte er in die tijd voor om de Statenvertaling als voorbeeld voor de algemene schrijftaal te nemen: Adriaen Verwer (1655-1717).

Terwijl tijdgenoten de regels van het Nederlands wilden halen uit de taal van dichters Joost van den Vondel (1587-1679) en Pieter Corneliszoon Hooft (1581-1647), meende Verwer in zijn *Linguae Belgicae Idea Grammatica* (Schets van de Nederlandse grammatica) uit 1707 dat het taalgebruik van de Statenvertaling moest worden nagevolgd, omdat alleen de overheid kon bepalen hoe de standaardtaal eruit behoorde te zien, en de overheid had de Statenbijbel geautoriseerd. Zijn ideeën vonden echter geen navolging.

Het dagelijkse taalgebruik veranderde ondertussen steeds meer, waardoor de kloof met de taal van de Statenvertaling nog groter werd. Vanaf het midden van de achttiende eeuw werd de roep om een nieuwe versie van deze vertaling steeds

luider. In 1755 verscheen een uitgave waarin de Godsnaam in het Oude Testament met 'Jehovah' werd weergegeven in plaats van met 'HEERE'. In het 'Voorbericht' van deze vertaling wordt gesteld 'dat men de spelling, woordvoeging en spreekwijzen van het Nederduitsch [...] naar de taalkunde van de beroemste beschaavers van de Nederduitsche taale, als Hooft, Vondel, Vollenhove [...] en anderen, gerigt heeft'. Een bewijs temeer dat de tekst van de Statenvertaling al verouderd was. In de Jehova-bijbel werden onder andere 'ende' en 'doe' vervangen door 'en' en 'toen'.

Eén taalkundige pleitte er in die tijd voor om de Statenvertaling als voorbeeld voor de algemene schrijftaal te nemen

Nadat in 1796 de scheiding van kerk en staat was uitgesproken, zagen de uitgevers onmiddellijk de kans schoon om de tekst van de Statenvertaling te moderniseren. Tegelijk kwam in deze 'Franse tijd' de natievorming van Nederland op gang.

Door de vrijheid van religie kwam er een einde aan de vroeger vanzelfsprekende dominantie van het protestantse volksdeel. In deze tijd begonnen negentiende-eeuwse, veelal protestantse taalkundigen de Statenvertalers te roemen als 'zeer kundig en naauwkeurig in onze tale geweest te zijn' (aldus Annaeus Ypeij in 1812).

Historici als Robert Fruin (1823-1899) en Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) gingen de Opstand en Willem van Oranje gebruiken om de geschiedenis van ons land te beschrijven als de succesvolle geboorte van een protestantse natie. In dit intellectuele klimaat kwam het goed uit om de Statenvertaling, meer nog dan het werk van schrijvers als Jacob Cats (1577-1660) en Vondel, uit te roepen tot hét nationale taalmonument van de verheerlijkte Gouden Eeuw.

In 1872 schreef de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen een prijsvraag uit naar 'Opgave en toelichting van spreuken of gezegden in de volkstaal, aan den Bijbel ontleend'. Hierop kwamen maar liefst zes inzendingen. In de omvangrijkste, van de hand van dominee Catharinus Forandinus Zeeman (1828-1906), werd gesteld: 'De Bijbel (krijgt) toch eerst na de Hervorming en vooral na de invoering der Statenvertaling in 1637, voor onze Nederlandsche taal zijne groote betekenis.'

Gemakshalve zag Zeeman over

De Statenvertaling met daar bovenop een editie van de Herziene Statenvertaling die in 2010 uitkwam.

Foto: ANP

het hoofd dat heel veel Bijbelse uitdrukkingen al bekend waren vóór 1637. Maar de toon was gezet, en zo werd de Statenvertaling in de negentiende eeuw *geframed* als grondlegger van het Standaardnederlands.

Dit idee werd verder verbreed via de eerste overzichtsgeschiedenissen van de Nederlandse taal, die vanaf eind negentiende eeuw voor een algemeen publiek verschenen. Zo stelde de taalkundige Jacob Verdam (1845-1919) in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche taal* uit 1890 onder andere: 'De meeste verschillen, welke zij (= de Statenvertaling) heeft ingevoerd, zijn tot heden blijven bestaan.'

Hardnekkig misverstand

Hoewel de meeste taalkundigen zich later genuanceerd over de kwestie hebben geuit, won de mythe van de invloedrijke Statenvertaling in de twintigste eeuw verder terrein door verkorte weergaves in journalistieke en populariserende media en op internet.

Een voorbeeld is het succesvolle *Het verhaal van een taal* uit 1993: in het boek zelf wordt de invloed genuanceerd beschreven, maar op

de achterflap schrijft de uitgever over 'het boek dat de Nederlandse taal het diepst heeft beïnvloed: de Statenbijbel'.

In de lessen bij de officiële *Canon van Nederland* wordt het wetenschappelijk achterhaalde werk van Zeeman nog steeds als bron voor de

Gemakshalve zag Zeeman over het hoofd dat heel veel Bijbelse uitdrukkingen al bekend waren vóór 1637

vermeende lexicale invloed van de Statenvertaling genoemd, terwijl onderzoek allang heeft aangetoond dat de meeste uitdrukkingen ofwel ouder zijn dan de Statenvertaling, of niet letterlijk op de Bijbel teruggaan.

In 2004 riepen de lezers van het blad *Onze Taal* de Statenvertalers uit tot de invloedrijkste taalgebruikers ooit. En het populaire Wikipedia beweert tot de dag van vandaag: 'De taal van de Statenbijbel vormt de grondslag voor het Standaardnederlands.' Het is duidelijk: mythes kunnen heel hardnekkig zijn.

• Drs. H. Beelen is neerlandicus aan de Universiteit Oldenburg (Duitsland) en was betrokken bij de digitale uitgave van vroegmoderne Bijbelvertalingen, waaronder de Statenvertaling. Prof. dr. N. van der Sijs is hoogleraar historische taalkunde van het Nederlands in de digitale wereld aan de Radboud Universiteit en senior onderzoeker bij het Meerstens Instituut

• Dit is het tweede deel van een drieluik over de invloed van de Statenvertaling. Het artikel verscheen eerder in *Met Andere Woorden*, een vakblad over Bijbelvertalen van het NBG, bedoeld voor professionele Bijbelgebruikers, onder wie predikanten. Het is gratis aan te vragen via: www.bijbelgenootschap.nl/maw